

ÚJABB ADATOK A KORA BRONZKORI MAKÓ-KULTÚRA ELTERJEDÉSÉHEZ ÉS IDŐRENDJÉHEZ ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGON

KOÓS JUDIT

A magyarországi kora és középső bronzkor kutatása mindmáig két alapvető monografikus feldolgozásra támaszkodik: *Kalicz Nándor*, „Die Frühbronzezeit in Nordostungarn” 1968, és *Bóna István*, „Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen” 1975. A két publikáció megjelenését követő, megyénkben folyó kutatások csak egy-egy adattal járultak hozzá e két korszakról kialakított kép finomításához.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye két nagy földrajzi egység, a Bükk–Zempléni-hegységek és az Alföld–Tisza találkozásánál fekszik. Jóllehet e tényezők alapvetően befolyásolták a települési rendszer kialakulását a kora és középső bronzkorban, az erőteljesen változó domborzati viszonyok mégsem jelentették akadályát a hegyvidéki települérendszer létrejöttének. Mindezeket bizonyító adataink ásatásokból és terepbejárásokból származnak.

Talán az egyetlen kivétel ez alól Borsod megyében a legkorábbi kora bronzkori egység, a Makó-kultúra. Legújabb ismereteink szerint elterjedésével – egyelőre – csak a megye déli részén, az Alföld ÉK-i peremén számolhatunk.¹ E tényt a kutatás esetlegességével is magyarázhatjuk, mivel a 80-as éveket megelőzően nemhogy a hegyvidéki településekre, de egyáltalán a Makó-kultúra északkelet-magyarországi előfordulására vonatkozóan sem voltak ismereteink. Ugyanakkor a Börzsöny hegységben, Salgótarján mellett már a 60-as években magaslati település nyomaira bukkantak.² A Makó-kultúra kutatásában Patay Pálnak Tiszalúc-Sarkadon, a megye déli részén a 70-es években folytatott ásatásai jelentettek fordulatot, melynek során több kultúra objektumai mellett a Makó-kultúra településnyomainak feltárására is sor került. Patay ásatásaival egy időben Németi János Északnyugat-Romániában bukkant a kultúra urnasírhajra,³ melynek ismeretében a Makó-kultúra keleti határát már a Szamos vidékénél húzhatjuk meg.⁴

Tiszalúc-Sarkad nem csupán a kultúra elterjedési területének jelentős keletre tolódása, hanem amiatt is kiemelkedő jelentőségű lelőhely, hogy Magyarországon először Tiszalúc község határában sikerült tisztázni a Makó- és Nyírség-kultúrák egymáshoz való viszonyát.⁵ Ugyanis Tiszalúc-Sarkad mindössze másfél km távolságra fekszik Tiszalúc-Dankadombtól, ahol a Nyírség-kultúra településnyomai kerültek napvilágra.⁶ Mindkét lelőhelyen tisztán, keveredés nélkül fordultak elő a Makó és Nyírség leletei, melynek eredményeként a kutatás a két kultúra korábban megállapított egyidejűsége helyett az

1 *Kalicz N.*, 1984a, 94.

2 *Kalicz N.*, 1968, 79.; *Korek J.*, 1968, 57–58.; *Kalicz N.*, 1984a, 94.

3 *Németi I.*, 1979, 527.; *Roman P.*–*Németi I.*, 1989, 245.

4 *Németi I.*, 1995, 34.; *Németi I.*–*Roman P.*, 1995, 25.

5 *Kalicz N.*, 1981.

6 *Kalicz N.*, 1968, 72–73.

egymást követést látta bizonyítottnak.⁷ Ugyanezek a jelenségek ismétlődtek meg a Tiszától keletre, a Polgár melletti ásatáson: a Makó- és Nyírség-kultúrák emlékműve keveredés nélkül, egymás közelében került feltárássra.⁸

A legkeletibb bizonyítékokkal Németi északnyugat-romániai ásatásai szolgáltak, ahol az ásatónak ugyancsak sikerült a Makó–Nyírség-kapcsolatra, a kultúrák egymásutánosságára rámutatnia.⁹ Eszerint tehát három fontos területet is ismerünk, ahol a kora bronzkori kultúrák relatív kronológiai helyzetét ásatásokkal sikerült tisztázni: Magyarországon Tiszalúc és Polgár, Északnyugat-Romániában pedig Piscolt (Piskolt), Berea (Bere), Sanislău (Szaniszló).

Az utóbbi évek nagy felületekre kiterjedő feltárásai új lendületet adtak a kora bronzkor kutatásának. A kutatástörténet szempontjából alapvetően fontos dátum 1981, amikor Kalicz Nándor Patay Pál fent említett tiszalúci ásatása alapján megállapította, hogy a Makó-kultúra Északkelet-Magyarországon is elterjedt, s hogy ott is a kora bronzkor első fázisát képviseli.¹⁰ A Nyírség-kultúra, mely követi a Makó-kultúrát, a kora bronzkor 2. fázisának reprezentánsa.¹¹ Erre vonatkozó direkt bizonyíték a horizontális stratigráfia, míg indirekt bizonyítékul a Szolnok mellett feltárt, legkorábbi nagyrévi sírból származó, jellegzetes díszű nyírségi importedény szolgál.¹² Ez a síregyüttes és a Szolnokon napvilágra került többi sír is kétséget kizáróan a Harangedény–Csepelcsoporttal párhuzamosítható, mely utóbbi ugyancsak a kora bronzkor 2. fázisára datálható.¹³

Bronzkor kutatásunk számára komoly problémát jelent a Makó- és Nyírség-, valamint a szomszédos kultúrák pontos elterjedési területének megállapítása Észak- és Északkelet-Magyarországon. A Dunántúl nagy régészeti egysége, azaz a korai fázisában a Makó-kultúrával egyidejű Somogyvár–Vinkovci kultúra és a Makó emlékműveiben olyan közös komponensű, ám ismeretlen eredetű vonást fedezhetünk fel, mely mindkét kultúra emlékművét több hasonló ismertetőjeggyel gazdagította.¹⁴ Ezért is ütközik nehézségekbe évtizedek, tehát már a kutatás kezdete óta a Somogyvár–Vinkovci és a Makó-kultúrák elterjedési területének meghatározása nyugati területeinken.¹⁵ A helyzet az ország keleti felén sem volt kedvezőbb.¹⁶ Kezdetben, a 60-as évek elején úgy tűnt, hogy a Makó- és a Nyírség-kultúrák elterjedése kiegészíti egymást, és így alakult ki az egyidejűségükre vonatkozó nézet.¹⁷ De amint azt a fentiekben már említettük, a kutatás mai állása alapján a Nyírség-kultúra elterjedésével egészen az Ér-völgyéig számolhatunk Szatmárban (Satu Mare), mely területek egyúttal a Makó-kultúra elterjedési területének egy részét is fedik. Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy ezeken a helyeken a két kultúra emlékműve sajátos, jellegzetes vonásait megőrizve, keveredés nélkül lép fel. Már csak ezért is kizárható egyidejűségük.¹⁸

7 Kalicz N., 1981.

8 Sz. Máthé M.–Csányi M.–Tárnoki J.–Dani J.–Hajdú Zs.–Raczky P., 1997, 59–60.

9 Németi I., 1979, 534; Roman P.–Németi I., 1986, 212–218.; Roman P.–Németi I., 1989, 245.

10 Kalicz N., 1981, 68, 72–73.

11 Kalicz N., 1981, 128–129.

12 Bóna I., 1963, 12, 5. t. 4, 4a.

13 Kalicz N., 1981, 129.; Kalicz N., 1984b, 115.; Kalicz N.–Schreiber 1994, 42.

14 Bándi G., 1984, 127–128.; Kalicz N., 1984a, 102–103.

15 Bóna I., 1965, 39–47.; Bándi G., 1975–76, 81–91.; Bándi G., 1981, 21–27.; Ecsedy I., 1978, 102–111.; Kalicz N., 1982, 128.; Kalicz N., 1984a, 94.; Kalicz–Schreiber 1991, 9.

16 Kalicz N., 1984a, 99.

17 Kalicz N., 1960, 1968.

18 Kalicz N., 1984b, 115.

Nyugat-Szlovákiában már a kutatás kezdete óta problémát jelent a Makó–Kosihy–Čaka-kultúra kronológiája, mivel a magyarországi kora bronzkorunk 2. fázisával, a legkorábbi Nagyrév-kultúrával és a Harangedény–Csepel-csoporttal párhuzamosítható jelenségek hiányoznak.¹⁹ Ebből aztán az az elfogadható következtetés vonható le, hogy Szlovákia területén a Makó-kultúra élete, párhuzamosan a kora Nagyrévvvel és a Harangedény–Csepel csoporttal, tovább tartott. Ezért aztán ezeken a vidékeken a Nyírség-kultúrával is egy időben élt.²⁰

Északra és keletre a kora Nagyrév-, valamint nyugatra a Nyírség-kultúra elterjedési területétől a Makó-kultúra életének észak-magyarországi (konkrétan Borsod megyei) időtartamára vonatkozóan adatok hiányában mindeddig csak hipotézisekre támaszkodhattunk. Az M3-as autópálya építése során azonban több olyan lelőhely feltárására is sor került, amelyek fontos támpontot nyújtanak ahhoz, hogy közelebb kerülhessünk a problémák megoldásához.

Oszlár-Nyárfaszög régészeti lelőhelye egy viszonylag állandó szintmagasságú térszín és az egykori folyók, a Tisza és a Hejő K–Ny-i irányú eróziós síkjának peremén helyezkedik el. Nyugatról a Hejő egykori, a folyószabályozások által mesterségesen levágtott, jelenleg igen előrehaladott feltöltődési állapotban lévő medre övezi, keletről pedig a Tiszáé. A Hejő jelenlegi abszolút magassága kb. 89 m, a Holt-Tiszának nevezett egykori mederszakaszé pedig 85–87 m. A település elhelyezkedését világosan meghatározák az őskorban állandóan, vagy csak időszakosan vízzel borított felületek. A 92,5 m tengerszint feletti magasságú részek jelentették a száraz, az állandó megtelepedésre alkalmas területeket. A lelőhely érdekessége a Hejő medrét követő, abba félszigetként mélyen benyúló földnyelv, melyet gyakorlatilag egész évben víz vett körül, így a védelmi lehetőségei igen jók lehettek. A bronzkor időszakában a földnyelv egy részét félkör alakban egy széles, V alakú, mély árokkal erősítették meg. Kedvező földrajzi adottságai miatt több korszakban is lakóhelyül választották e területet. Első lakói a kora bronzkori késő Makó-kultúrához tartoztak a Kr. e. 3. évezred 2. felében (kalibrált adatok szerint), majd néhány évszázaddal később, a Kr. e. 2. évezred végén települt be legintenzívebben a félsziget, a késő bronzkori Egyek–Berkesz-kultúra lakóival. Egy évezreden keresztül lakatlan a földnyelv, melynek magyarázata valószínűleg a kedvezőtlen ökológiai változásokban keresendő. Ezt követően a római császárkorban, a Kr. u. első évszázadban már a szarmaták lakják a területet. Legutolsó lakói kisméretű, kőkemencés házaikat a Kr. u. 9. században építették.

A csaknem 2 hektárnyi és több, mint ezer objektumot tartalmazó feltárt területen alig találtunk kora bronzkori emlékanyagot tartalmazó gödröket. Azonban az ilyen korú objektumok száma csak az összlétszámhoz képest kevés, mert ha azt vesszük, hogy egy alig 100 m²-es felületen 20, a Makó-kultúrához sorolható objektumot ástunk ki, akkor már mindjárt más hangsúlyt kap az említett szám.

Az ásatási terület közepén került sor négy, a Makó-kultúrához tartozó sír feltárására. Mind a négy urnasír, melyek a mélysántás következtében erősen bolygatottak (3. kép 1–3). A négy urnasír minden szabályt nélkülözve egy kis sírcsoportot alkotott. (Reményeink szerint csak néhány sír eshetett kívül az engedélyezett ásatási területen...)

A Makó-kultúra elterjedési területéről mindeddig nagyobb temető nem került napvilágra. Leggyakoribbak a magányos sírok, vagy a 3–4 hamvasztásos sírből álló sírcsoportok.

19 *Kalicz–Schreiber* 1984, 151.

20 *Kalicz–Schreiber* 1994, 42.

A hamvasztásos rítus általánosan elterjedt a Makó-kultúra egész területén.²¹ Ezzel kapcsolatban meg kell említeni egy különbséget, nevezetesen, hogy a kultúra keleti részein az urnás temetkezés szokása a kizárólagos, míg a nyugati területeken ezzel szemben szinte kivétel nélkül a szórthamvas temetkezés az általános.²² Egyelőre nem találunk magyarázatot arra, hogy miféle szabályok érvényesülése tükröződik e kettősségben?

Az Oszláron feltárt sírok szegényesek. A nagy, hasas amforákon és a fazék alakú urnákon kívül csak egy kis korsó és egy eddig még restaurálatlan edény került elő belőlük (3. kép. 1–4).

A második ásatási szezonban, 1997-ben volt alkalmunk kiásni a vízbe nyúló földnyelven lévő település legutolsó részét, ahol a fent említett 20 objektumra bukkantunk. Ez a települési részlet kb. 250 m távolságra feküdt a sírcsoporttól (2. kép). A napvilágra került objektumok a következő sajátos vonásokkal rendelkeztek: egy viszonylag szűk részen, sűrűn egymás mellett helyezkedtek el. Körvonalaikat rendkívül nehéz volt felismerni, miután a gödrök betöltésének felső része színben alig vált el a környező altalaj színétől. Szinte csaknem kivétel nélkül kerek, vagy enyhén ovális alakúak voltak, csekély keresztmetszettel. A gödrök fala cilindrikus vagy méhkas alakú, aljuk lapos. Az objektumok betöltése a mélyebb részeken világosbarna vagy barnásszürke, és elsősorban a felső részeiken pedig erősen kompakt. A legtöbb gödörben erőteljes szervesanyag-betöltést – hamu, faszén – figyelhettünk meg. Több esetben feltűnt, hogy a felső, a steril altalajtól számított kb. 20–30 cm vastag rétegek csaknem teljes mértékben leletanyag nélküliek, míg az alattuk lévők rendkívül gazdagok kerámiában és állatsontban. Az állatsontanyag egy részén égetés nyomaira figyeltünk fel, más részük pedig már kalcinált volt, és nem egyszer feldarabolt. Ezek általános jelenségeként értékelhetőek minden egyes, valamiféle leletet tartalmazó gödörnél.

Mindössze egyetlen esetben tártunk fel vastag, összefüggő paticsréteget az egyik gödörben. Ez már csak azért is meglepő, mert a Makó-kultúra népessége – jelenlegi ismereteink szerint – nagyállattartó életmódjának megfelelően a „könnyűszerkezetes” építési módot követte.²³ Ezeknek a tapasztádsdaraboknak a felszínre kerülése indokolja közvetlenül azt a feltevést, amely szerint a Makó-kultúra népessége a kedvező természetföldrajzi viszonyoknak köszönhetően esetlegesen hosszabb itt-tartózkodásra rendezkedhetett be a lelőhelyen. Ez az építmény, vagy építmények (amelyek nyomait sajnos nem találtuk) valószínűleg a feltárási területen kívülre estek, vagy az egymás mellett sűrűn elhelyezkedő gödör csoport közelében állhattak, azon a részen, ahol egy nagyobb, leletmentes övezet helyezkedett el.

A felszínre került leletanyag a Makó-kultúra fazekasságának jellegzetes vonásait hordozza. Az edénykészítéshez használt agyag soványítására – főleg a durva kerámia esetében – apró homokkőszemcséket használtak. A finomkerámiánál ugyancsak, de az edény felületét szépen elsimították. A fazekastechnikára mindkét esetben a redukációs égetés a jellemző.

A finomkerámia meghatározó típusa a belső díszes, talpas tál (5. kép). Az alacsony talp általában cilindrikus, négyszögletes, vagy kereszt (5. kép 8–9; 16. kép 7), míg a belső, bekarcolt díszítés csillag alakú. Oszláron kivétel nélkül mindegyik gödör tartalmazott egy vagy több ilyen töredéket, melyek a Makó-kultúra sajátos edénytípusának részei. A kultúra egész elterjedési területén megtalálható ez a táltípus ugyanabban a méretben és

21 Kalicz N., 1984a, 95.; Roman P.–Németi I., 1989, 245.; Kalicz–Schreiber 1994, 40.; Németi I.–Roman P., 1995, 25.

22 Kalicz N., 1984a, 95.

23 Csányi M., 1996, 45.

formában a sírokban és a telepeken egyaránt.²⁴ Kanonizált formája és díszítése miatt feltehetően, hogy kultikus célok szolgálatában állhatott.²⁵

Ugyancsak gyakoriak a belső díszes tálak a Somogyvár–Vinkovci kultúra idősebb fázisában.²⁶ Nyugat-Magyarországon, a Somogyvár–Vinkovci kultúra 2. fázisában azonban használatuk megszűnik.²⁷ Ezzel szemben, jelen ismereteink szerint Északkelet-Magyarországon, Oszlárón, a Makó-kultúra területén, a kultúra fiatalabb fázisában még mindig használatban vannak. Régióinkban csak a Nyírség- és a kora Nagyrév-kultúrák edényei közül tűnik el a tárgyalt táltípus. Eredetét tekintve a belső díszes, talpas tálakat a Vučedol-kultúra hagyatékának tarthatjuk.²⁸ A finomkerámia különböző típusai között megtalálhatjuk a kis, füles korsókat körte formájú alsó résszel, a kisebb, tojásdad alakú csészéket és fazekakat perem alatti rövid füllel, a nagyobb, hasas amfórákat csaknem teljesen gömbölyű hassal és cilindrikus nyakkal, az egyszerű, fordított csonkakúp alakú tálakat élesen profilált vállal és kihajló peremmel, továbbá duzzadt, behúzott peremű tálakat. Színük sötétszürke vagy feketés, felületük simára eldolgozott és nem egyszer fényezett. Az edények külső részének díszítése meglehetősen ritka, csak olykor-olykor találhatunk néhány kis plasztikus bordát, amelyek ferdén, vagy cikcakkban futva borítják a felületet (3. kép 2–3, 4. kép 2–3, 6. kép 2–6, 9, 7. kép stb.).

A durva kerámia kategóriájába tulajdonképpen két fő típust sorolhatunk: az egyikben a nagyobb méretű, mélyen kónikus testű, befelé megvastagított peremű tálak találhatóak, melyek felülete seprűzéssel vagy fésűzéssel borított. A perem alatti felső részen, egy keskeny, vízszintes csíkban sokszor hiányzik a seprűzés (4. kép 4, 14. kép 4). A másik típust a nagyobb és kisebb méretű, magas fazekak reprezentálják, gyakran erőteljesen megvastagított nyak- és szájrésszel, perem alatt egy széles sávban fényzéssel. Testük legnagyobb része seprű- és fésűdísszel borított. Felületük sokszor durván megmunkált. A díszített és díszítetlen részeket általában egy, az edény testén körbefutó, ujjbenyomásokkal tagolt, plasztikus bordadísz választja el egymástól (6–16. képek: válogatás a telep kerámiaanyagából).

A Makó-kultúra leletanyagában mindeddig egyedülálló módon, egy kis idoltöredék is a felszínre került (6. kép 1). Az idol és főként az általánosan elterjedt belső díszes tálak a Vučedol-kultúra hagyatékának tekinthetők.²⁹

Az Oszlárón és a Makó-kultúra más, Borsod megyei lelőhelyein újabban nyert információk gazdagíthatják ismereteinket a kultúra településszerkezetére és életmódjára vonatkozóan. Viszonylag kisméretű, folyók és patakok közelében elhelyezkedő falvakat hozott létre a nagyállattartással foglalkozó makói népesség. Ezzel az életmóddal volt összefüggésben mozgékonyosságuk, lakóhelyeik gyakori változtatása, s ugyancsak ezzel magyarázható, hogy nem jöttek létre nagy kiterjedésű telepek és temetők.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy Oszlár-Nyárfaszög kiemelkedő jelentősége nem csupán a települési struktúrában és az anyagi kultúrában keresendő, hanem különleges kronológiai helyzetében is. Erre bizonyítékul az az import korsó szolgál, mely kétséget kizáróan a Nyírség-kultúra vezértípusa (13. kép 1). Ennek a leletnek a birtokában a korábban megállapított időrendet részint megerősíthetjük, részint finomíthatjuk. Eszerint

²⁴ Kalicz N., 1968, 84.; Kalicz N., 1984a, 96.; Kalicz–Schreiber 1994, 41.

²⁵ Kalicz–Schreiber 1994, 41.

²⁶ Bándi G., 1981, 21–27, 1. t. 1, 5. t. 8, 8. t. 21.; Bándi G., 1984, 127.; Ecsedy I., 1978, 102.; Kalicz N., 1984a, 96.; Bondár M., 1994, 10.

²⁷ Kalicz–Schreiber 1991, 10.

²⁸ Dimitrijević 1982, 7–27.; Kalicz N., 1984a, 100.

²⁹ Kalicz N., 1968, 82.; Ecsedy I., 1978, 106–107.; Kalicz–Schreiber 1994, 41.; Bondár M., 1995.

a Makó-kultúra teljes elterjedési területén megelőzi a Nyírség-kultúrát, a kora Nagyrév-kultúrát és a Somogyvár–Vinkovci kultúra 2. fázisát.³⁰ De azokon a területeken, ahol a Nyírség-, a kora Nagyrév- és a Somogyvár–Vinkovci kultúrák nem terjedtek el, a Makó-kultúrával egyidejűleg éltek a nevezett kultúrák. Ezek a területek könnyen körülhatárolhatóak, hiszen Délnyugat-Szlovákiáról és Észak-Magyarországról van szó. A Makó-kultúra korai és késői fázisának anyagi kultúrájában egyelőre nem fedezhetünk fel különbségeket, ennek megállapítása a jövő kutatásának feladata.

IRODALOM

A. Aspes (Hsg.)

1982 Il passaggio dal Neolitico all'età del Bronzo nell'Europa Centrale e nella regione Alpina. Atti del X Simposio Internazionale sulla fine del neolitico e gli inizi dell'età del bronzo in Europa. Lazise – Verona 8–12 aprile 1980. Verona

G. Bándi

1975–76 A Dunántúl kora bronzkori civilizációjának kialakulásáról. – Über die Entstehung der frühbronzezeitlichen Zivilisation von Transdanubien. Savaria 9–10, 81–92.

1981 Über die Entstehung der frühbronzezeitlichen Zivilisation. In: Frühbronzezeit Budapest–Velem, 1977. MAIU Beiheft 2, 21–27.

1984 Die Somogyvár–Vinkovci Kultur. In: *N. Tasić* (Hsg.) Beograd, 125–132.

M. Bondár

1994 Eine frühbronzezeitliche Siedlung in Börzönce, Komitat Zala (Vorbericht) Zalai Múzeum 5, 9–19.

1995 Early Bronze Age Settlement Patterns in Southwest Transdanubia. *Antaeus* 22, 116–181.

I. Bóna

1963 The Cemeteries of the Nagyrév Culture. *Alba Regia* 2/3, 11–23.

M. Csányi

1996 Újabb adat kelet-magyarországi kora bronzkorunkhoz. New Data to the early bronze age of East Hungary. *Tisicum IX*. (Annual of the Jász-Nagykun-Szolnok County Museums) 45–75.

S. Dimitrijević

1982 Die frühe Vinkovci-Kultur und ihre Beziehungen zum Vučedoler Substrat. *OA* 7, Zagreb, 7–36.

I. Ecsedy

1978 Die Siedlung der Somogyvár–Vinkovci Kultur bei Szava und einige Fragen der Frühbronzezeit in Südpannonien. *JPMÉ* 23 (19789) 97–136.

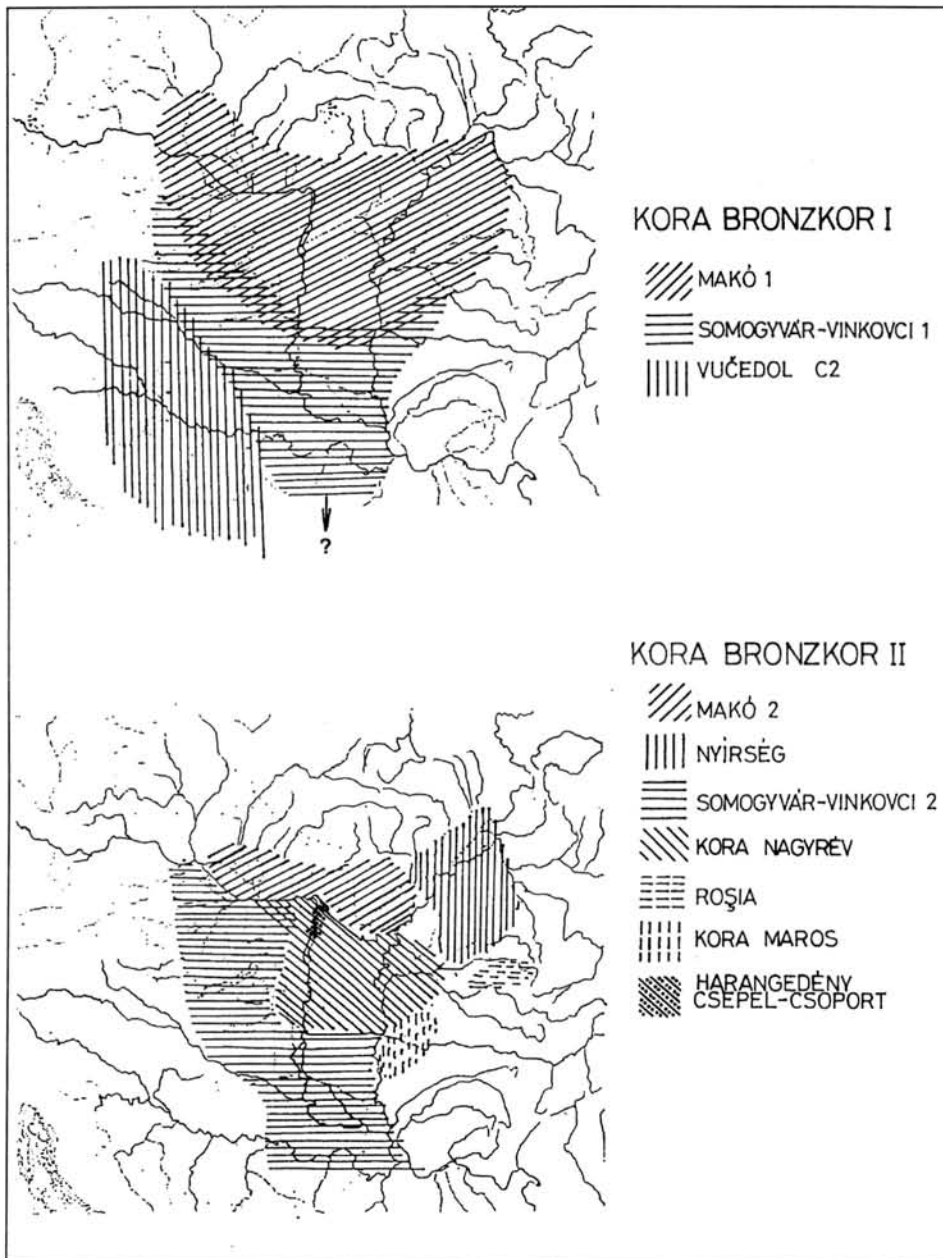
N. Kalicz

1960 Über die Frage der befestigten Siedlungen in Nord- und Ostungarn bis zum Beginn der Bronzezeit. *Annal. Univ.* 2, 251–260.

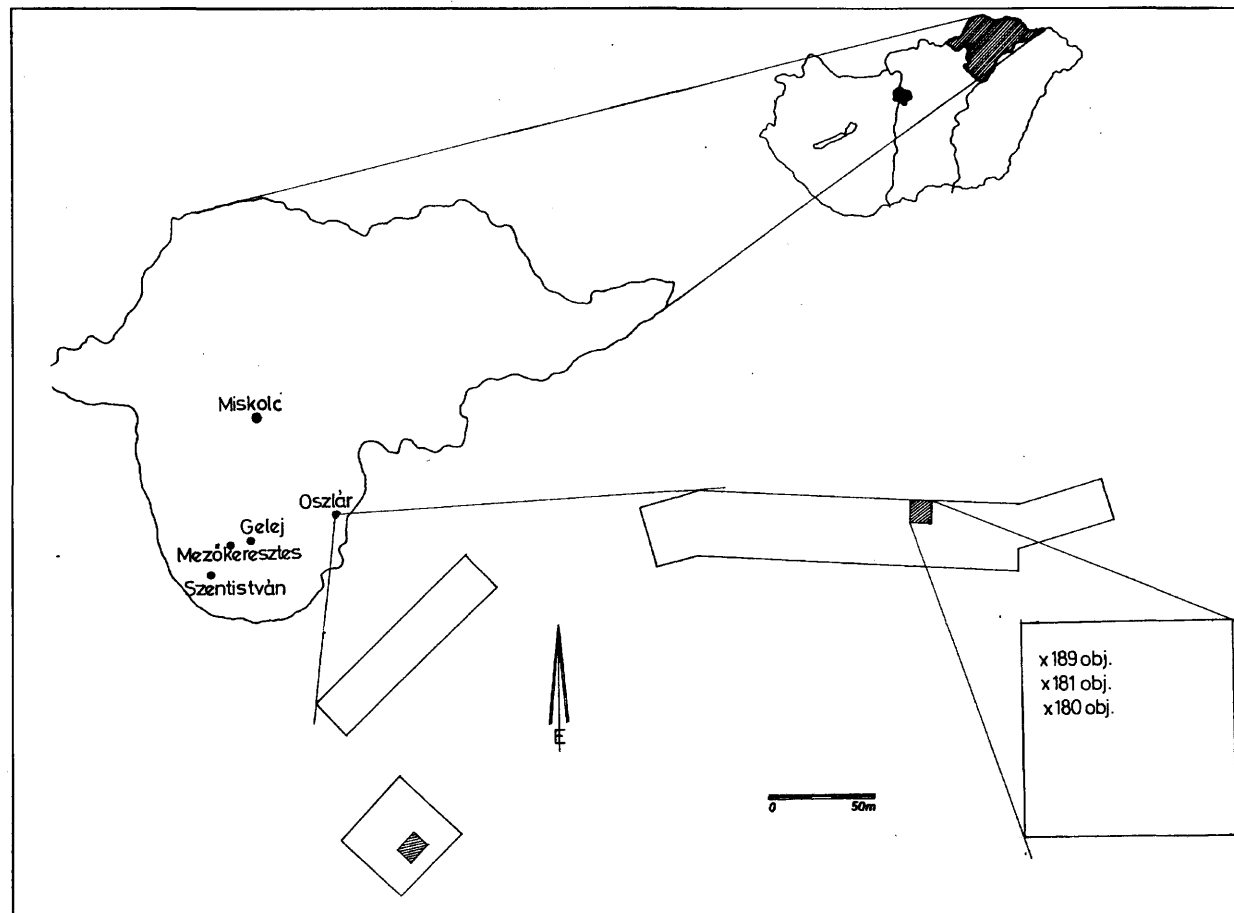
1968 Die Frühbronzezeit Nordostungarns. *AH* 45, Budapest

³⁰ *Kalicz N.*, 1982, 128–129.

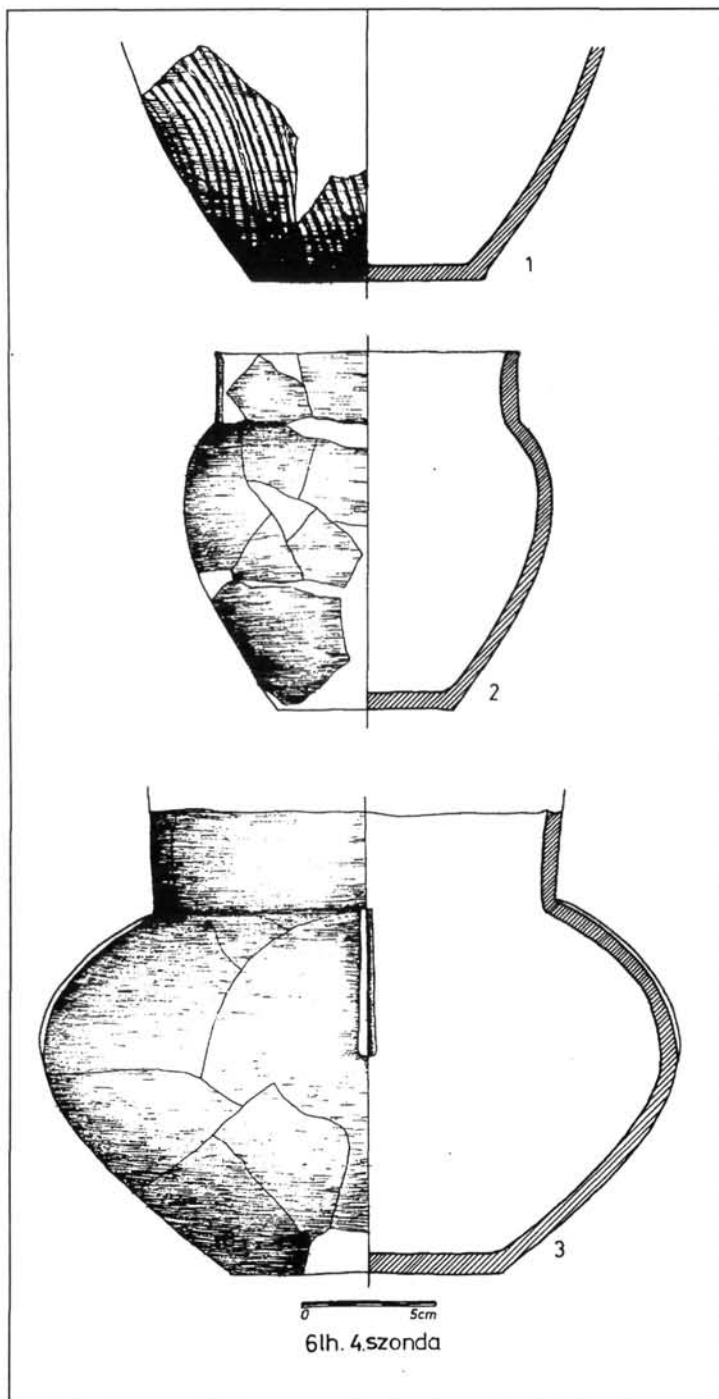
- 1981 Neue Aspekte über die Chronologie der Nyírség-Gruppe. SIA 29, 67–74.
- 1982 Die terminologischen und chronologischen Probleme der Kupfer-und Bronzezeit in Ungarn. In: *A. Aspes* (Hsg.) Verona, 117–137.
- 1984 Die-Makó Kultur. In: *N. Tasić* (Hsg.) Beograd, 93–108.
- 1984 Die Nyírség-Kultur. In: *N. Tasić* (Hsg.) Beograd, 109–124.
- N. Kalicz–J. Koós*
- 1997a Mezőkövesd-Mocsolyás. Neolithic settlement and graves from the 6th millennium B.C. In: *Raczky, Kovács, Anders* (Hsg.) Budapest, 28–33.
- 1997b Oszlár-Nyárfaszög. Late bronze age settlement from the 13th century B. C. In: *Raczky, Kovács, Anders* (Hsg.) Budapest, 66–71.
- R. Kalicz–Schreiber*
- 1984 Komplex der Nagyrév-Kultur. In: *N. Tasić* (Hsg.) Beograd, 133–190.
- 1991 A Somogyvár–Vinkovci kultúra dél-északi irányú közvetítő szerepe a kora bronzkorban. – Die Vermittlungsrolle in Süd-Nord Richtung der Somogyvár–Vinkovci-Kultur in der frühen Bronzezeit. *BudRég* 28, 9–21.
- 1994 Siedlungsfunde und ein Brandgrab der frühbronzezeitlichen Makó-Kultur. *Zalai Múzeum* 5, 39–59.
- J. Korek*
- 1968 Eine Siedlung der Spätbadener Kultur in Salgótarján–Pécskő. *Acta ArchHung* 20, 37–58.
- I. Némethi*
- 1979 Morminte de la începutul epocii bronzului descoperite la Pişcolt (jud. Satu Mare) – Die in Pişcolt (Kreis Satu Mare) entdeckten Gräber aus der Frühbronzezeit. *SCIV* 30, 527–536.
- 1995 Câteva considerații privind descoperirile funerare din epoca bronzului din nord-vestul României. – Some Comments on Bronze Age Burials from the North-West of Romania. *StCom Satu Mare*, XI–XII, 27–55.
- I. Némethi–P. Roman*
- 1995 Epoca bronzului timpuriu din nord - vestul României (Grupul cultural Sanislău).– Die Frühbronzezeit Nord - West Rumäniens. Die Sanislău-Gruppe. *StCom Satu Mare*, XI–XII, 25 – 32.
- M. Sz. Máthé–M. Csányi–J. Tárnoki–J. Dani–Zs. Hajdú–P. Raczky*
- 1997 Polgár-Kengyel-köz. Early bronze age settlement from the 3rd Millenium B.C. In: *Raczky, Kovács, Anders* (Hsg.) Budapest, 59–61.
- P. Raczky–T. Kovács–A. Anders* (Hsg.)
- 1977 Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései. – Paths into the Past. Rescue Excavations on the M3 Motorway. Budapest
- P. Roman–I. Némethi*
- 1989 Die frühbronzezeitlichen Kulturgruppen der Vor-Otomani Periode in Nordwest-Rumänien. *Praehistorica XV–XVI*, Internationales Symposium, Univerzita Karlova, Praha, 243–248.
- N. Tasić* (Hsg.)
- 1984 Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Beograd

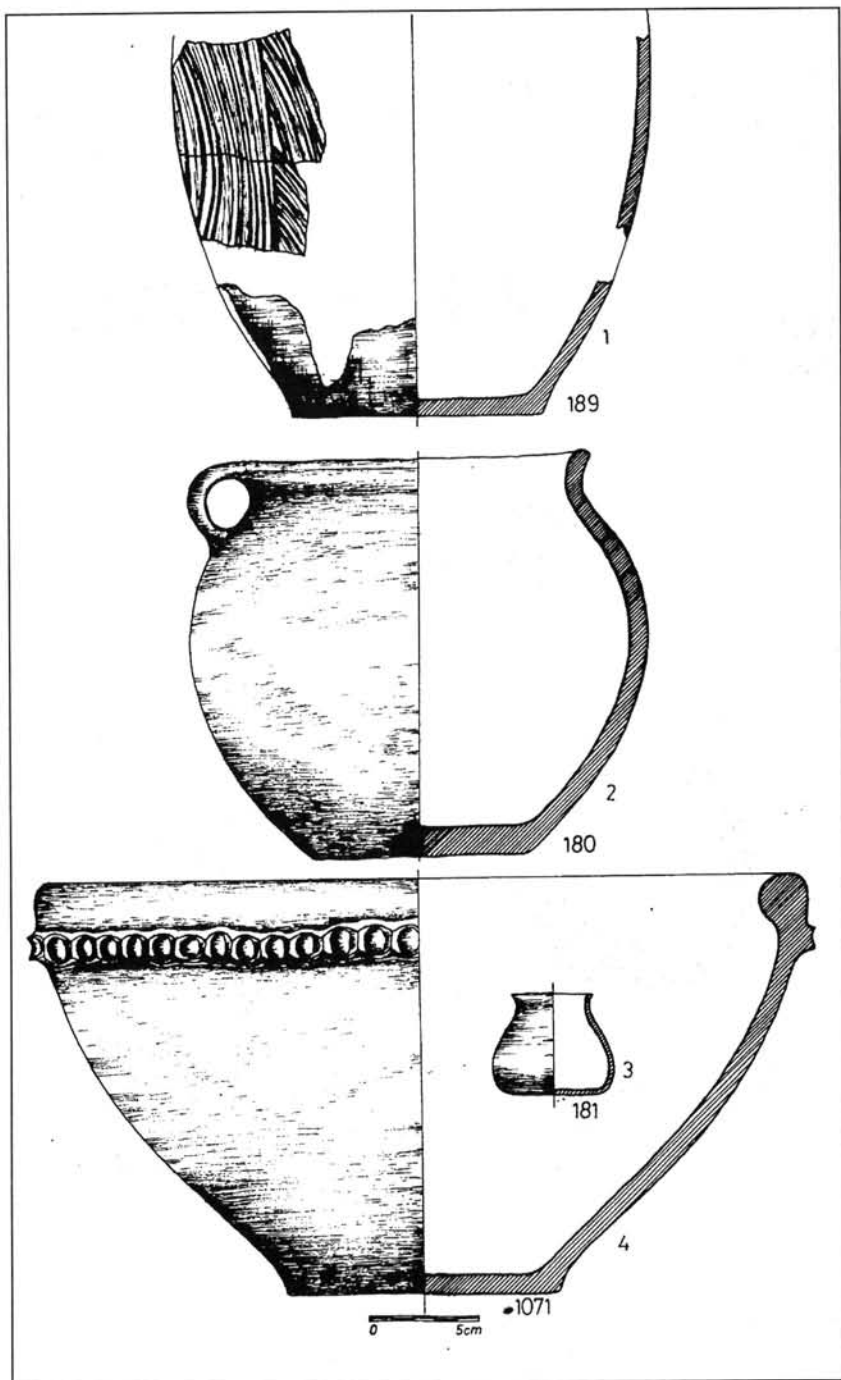
1. kép. A kora bronzkori kultúrák elterjedési térképe
(1–16. kép grafika: Homola Krisztina)

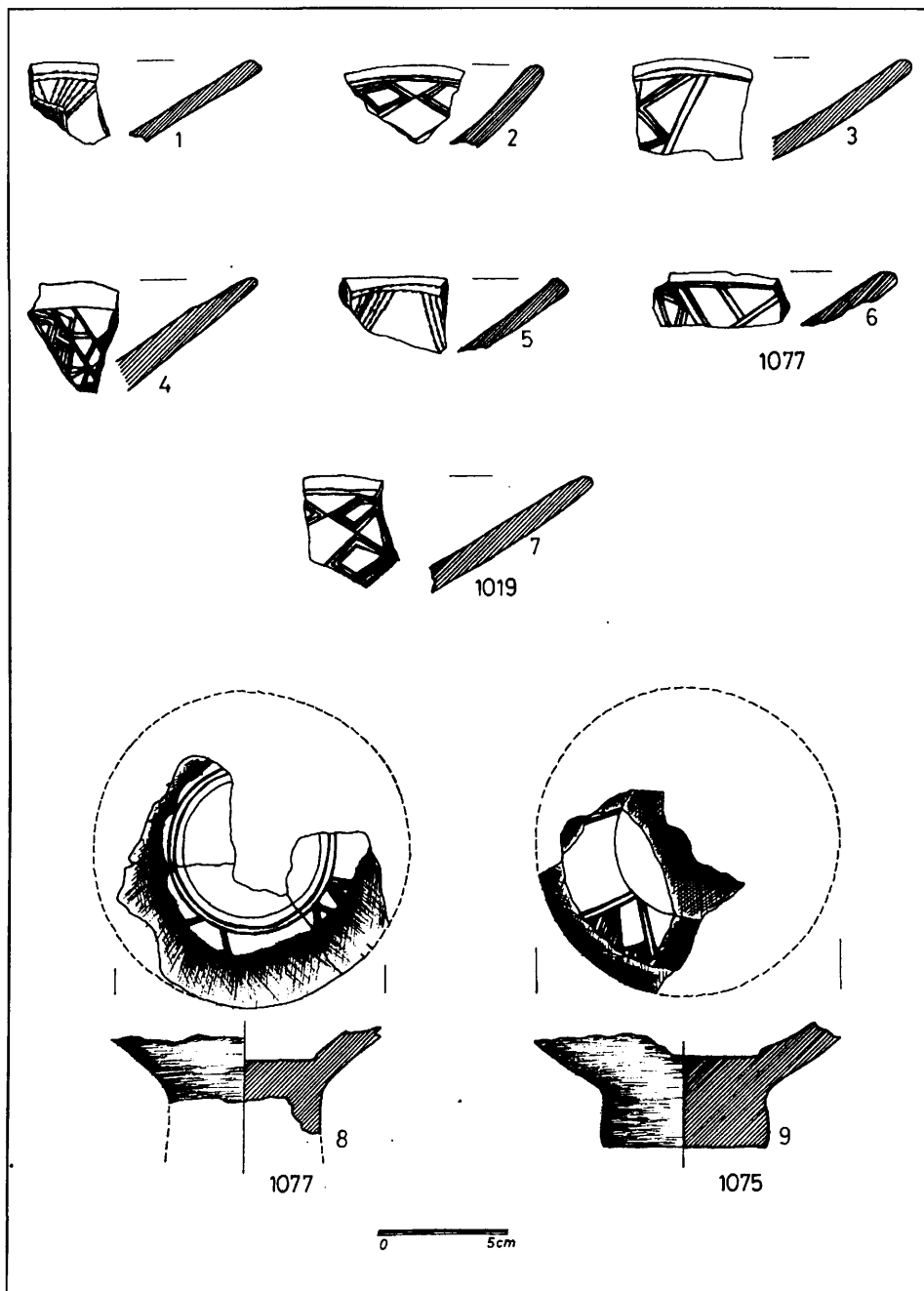
2. kép. Oszlár-Nyárfaszög. Településrészlet a Makó-kultúra sírjaival és gödreivel

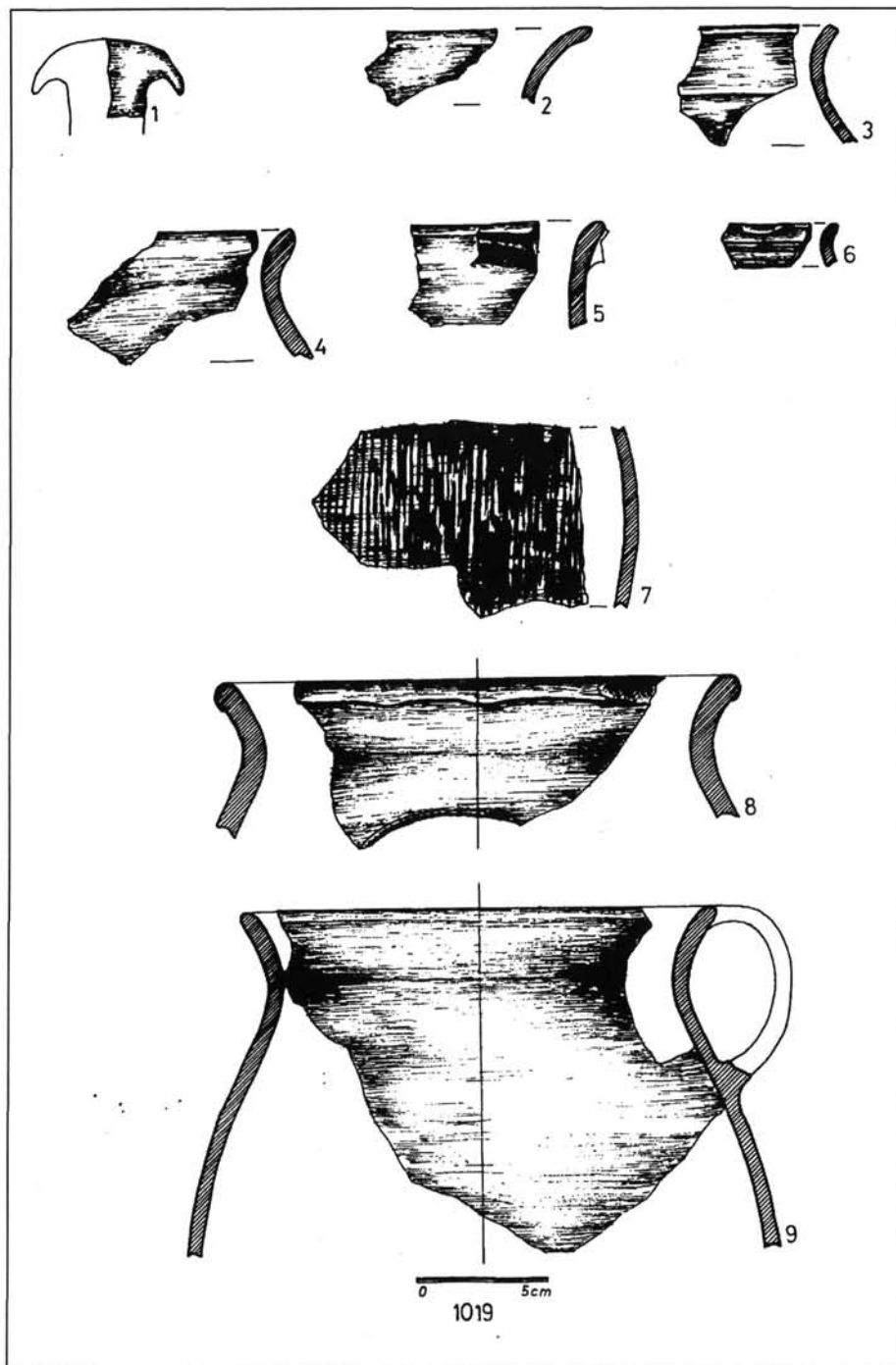
3. kép. Mezőkövesd-Mocsolyás. 1–3. A Makó-kultúra urnasírja

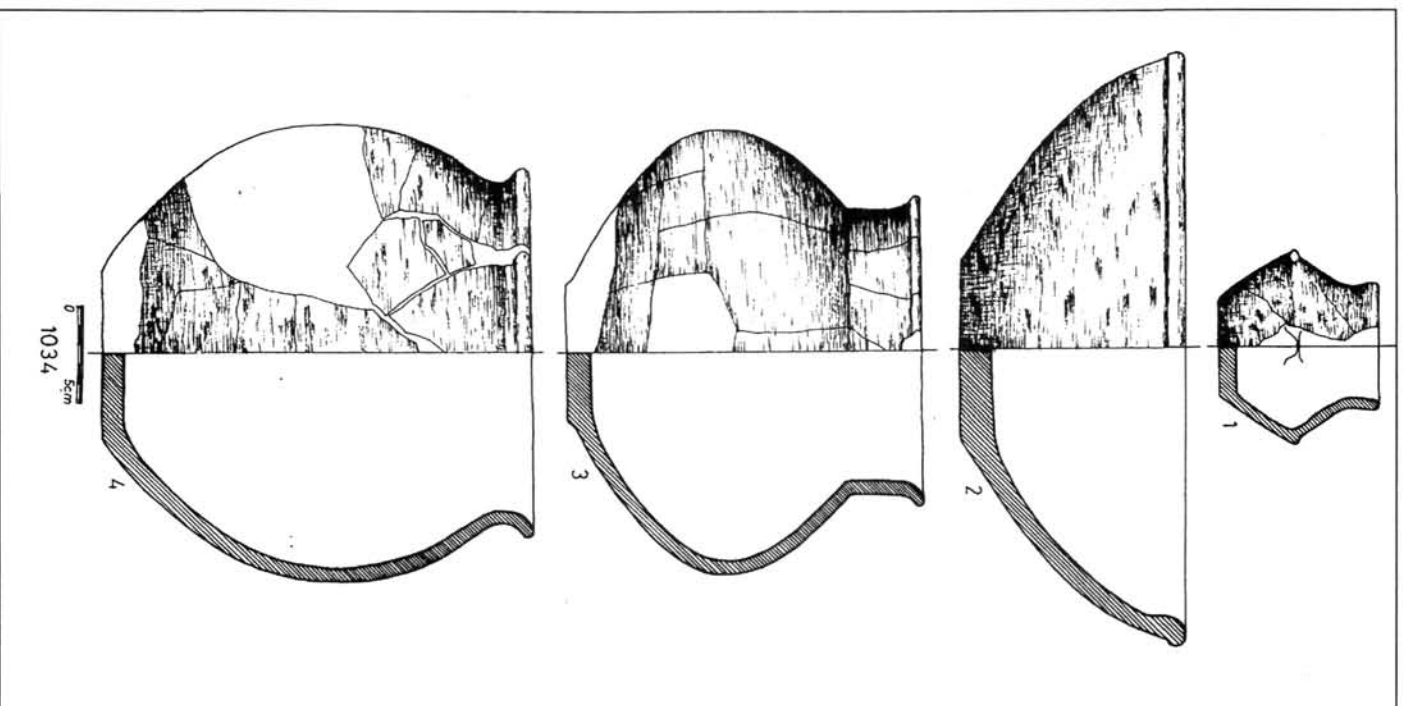
4. kép. Oszlár-Nyárfaszög. 1. 189. urnasír; 2. 180. urnasír; 3. 181. urnasír;
4. tál az 1071. sz. gödörből

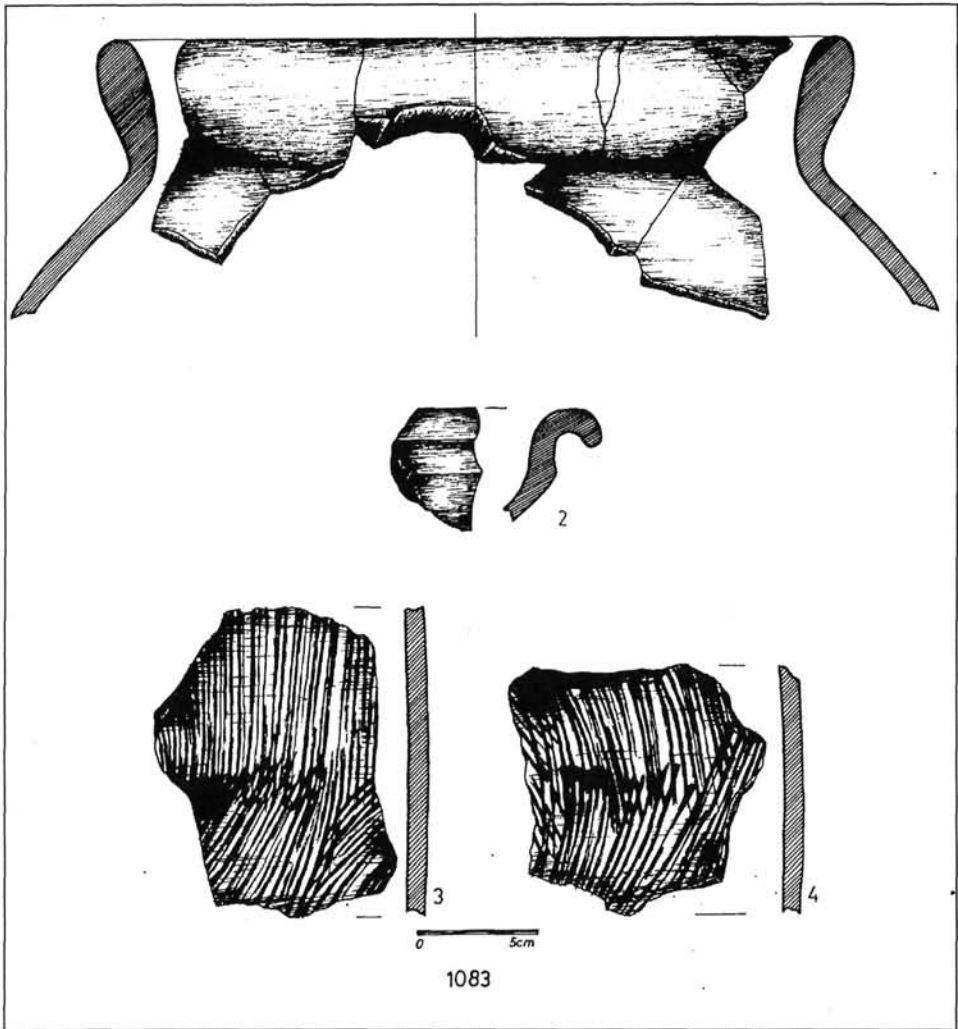
5. kép. Oszlár-Nyárfaszög. Belső díszes tálak töredékei: 1. 6, 8. 1077. gödör;
7. 1019. gödör; 9. 1075. gödör

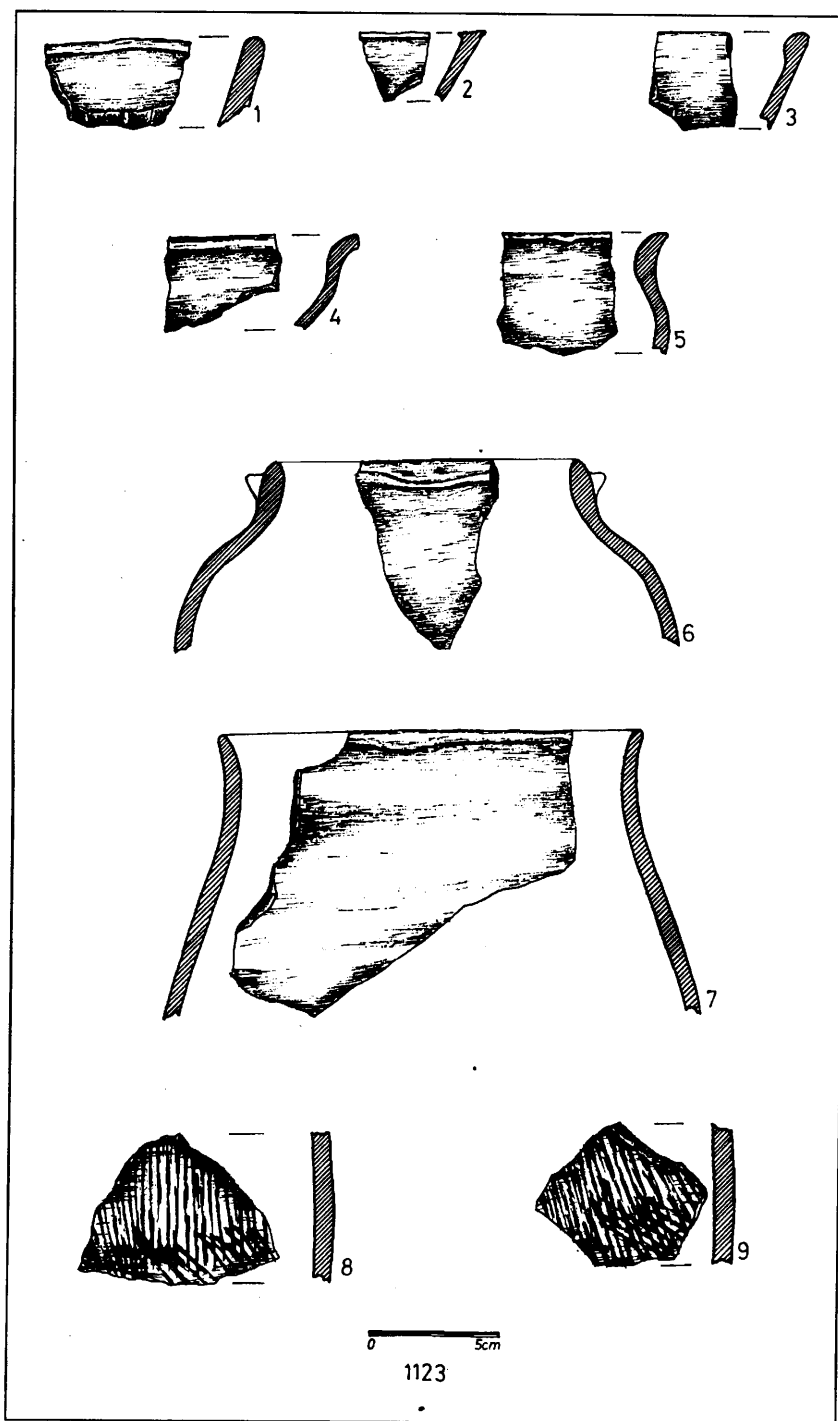
6. kép. Oszlár-Nyárfaszög. Idoltöredék: 1. 1019. gödör; edénytöredékek: 2-9. 1019. gödör

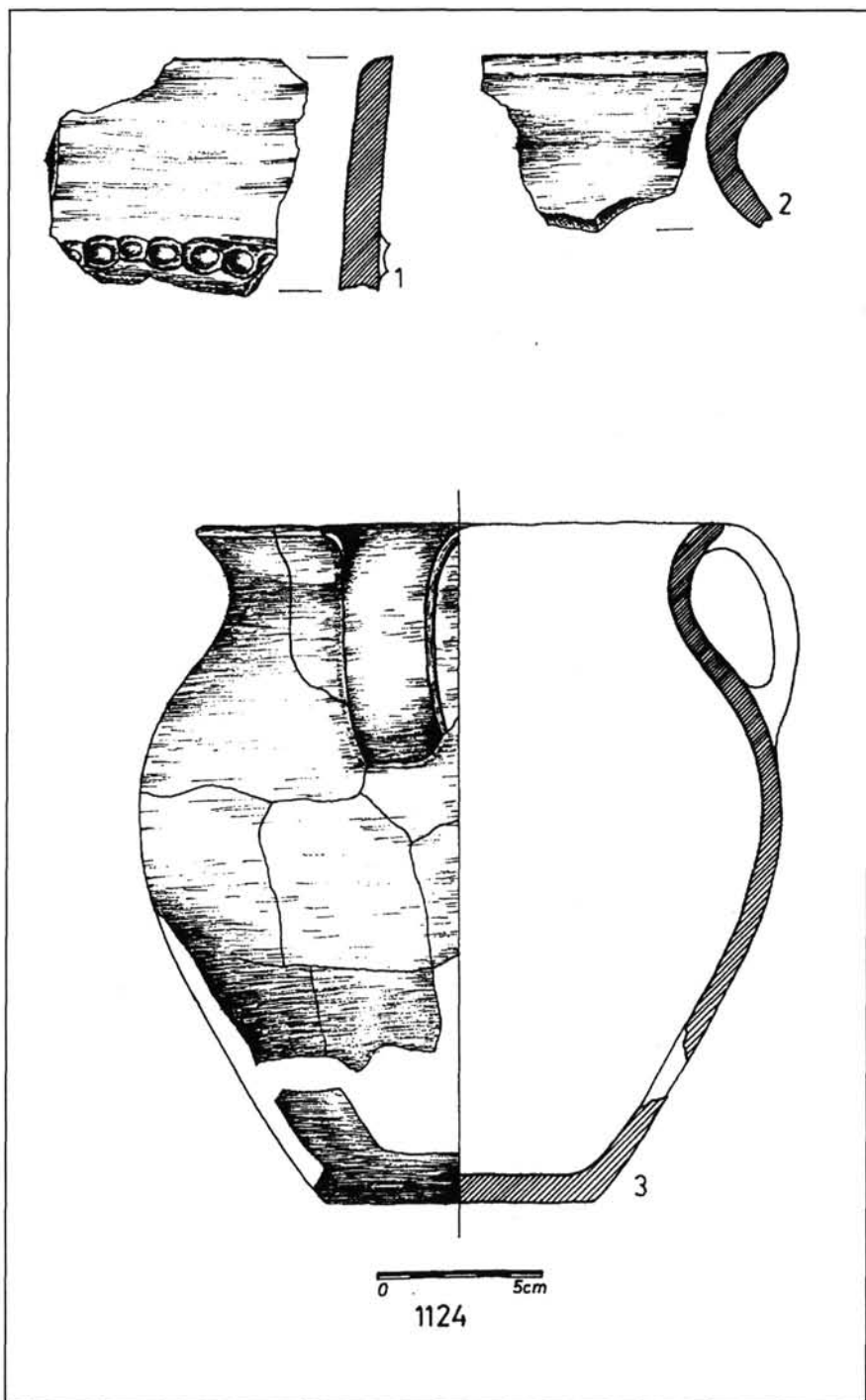
7. kép. Oszlár-Nyárfásöög, Edények: 1-4, 1034, gödör

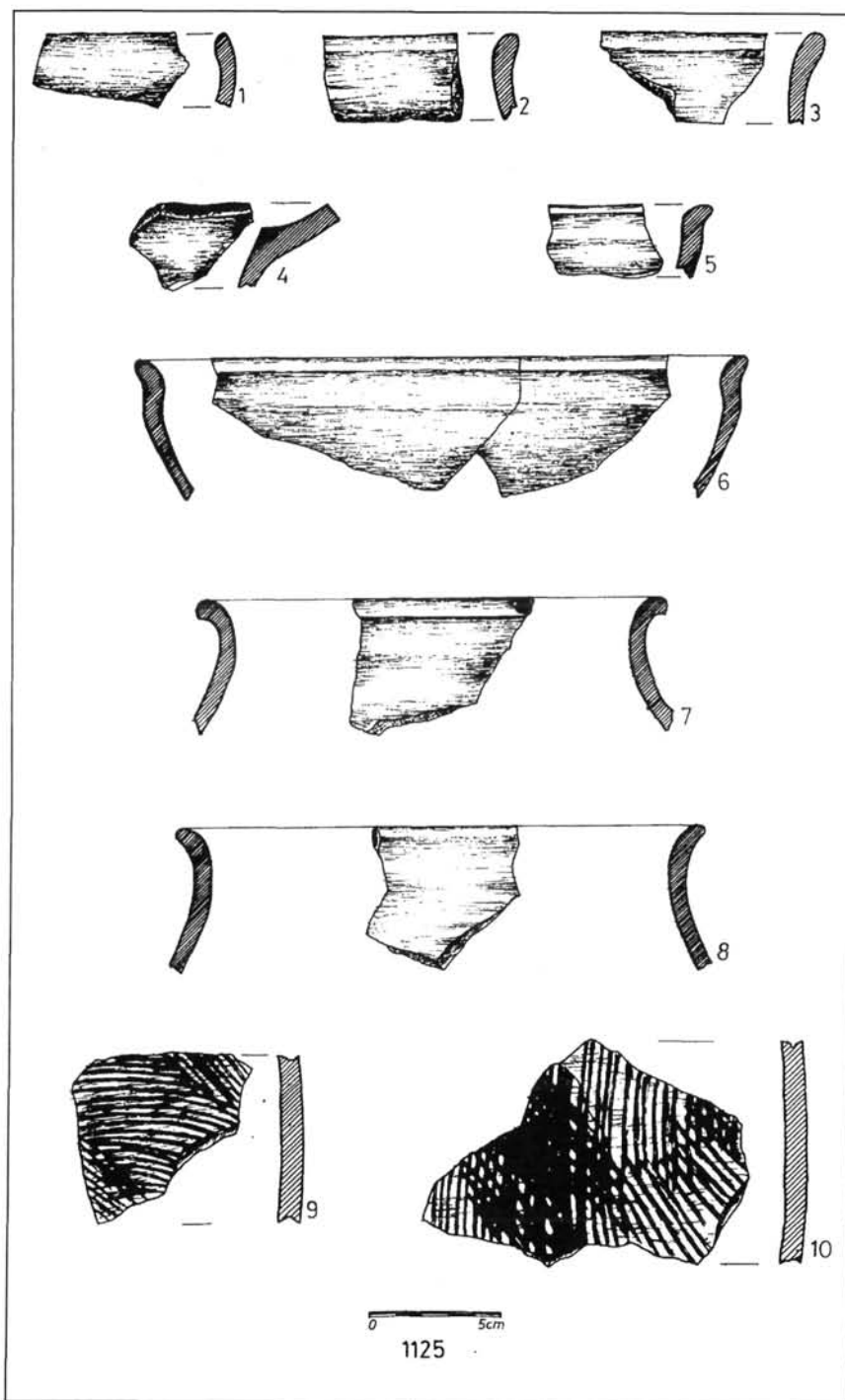
8. kép. Oszlár-Nyárfaszög. Edénytöredékek: 1-4. 1083. gödör

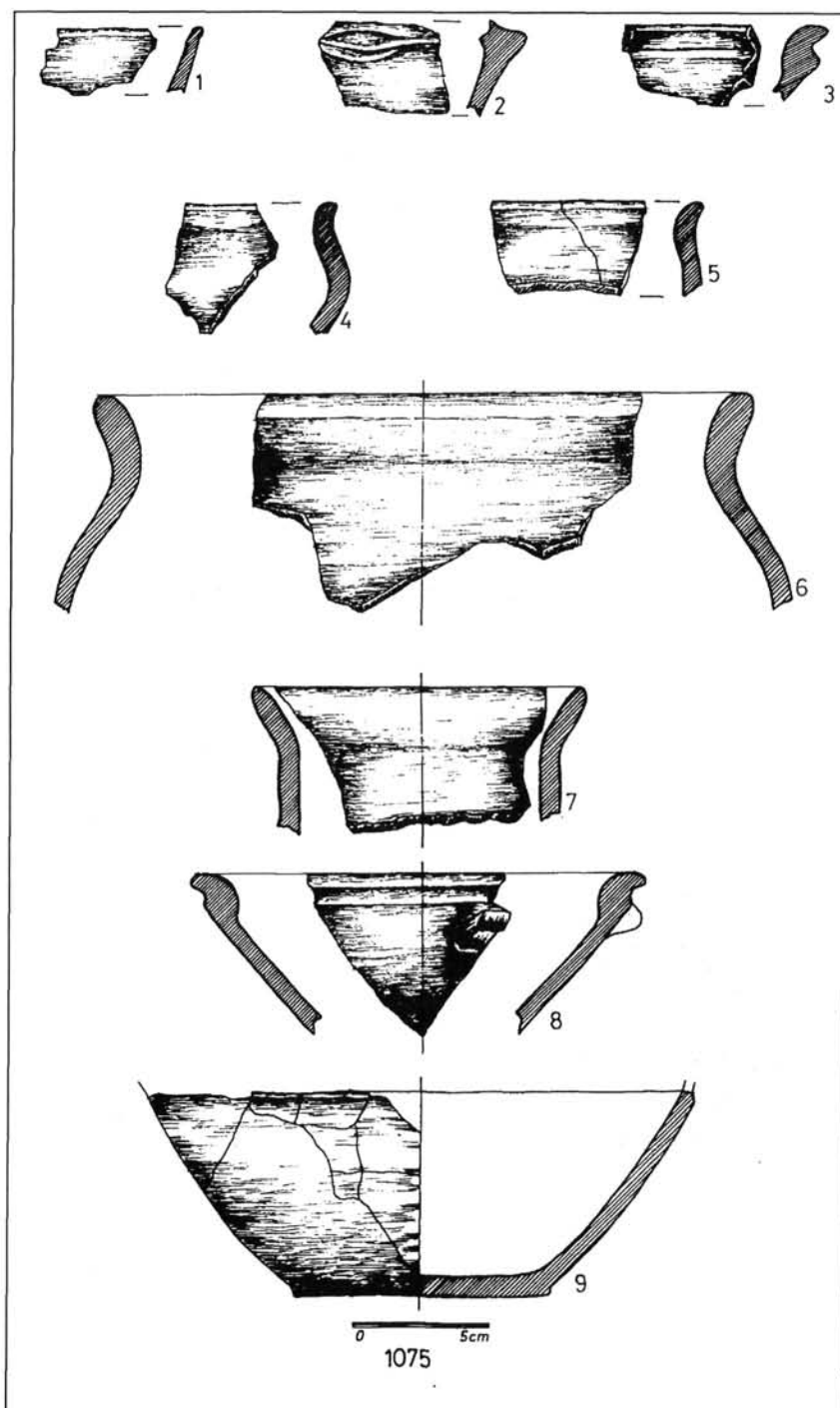
9. kép. Oszlár-Nyárfaszög. Edénytöredékek: 1-9. 1123. gödör

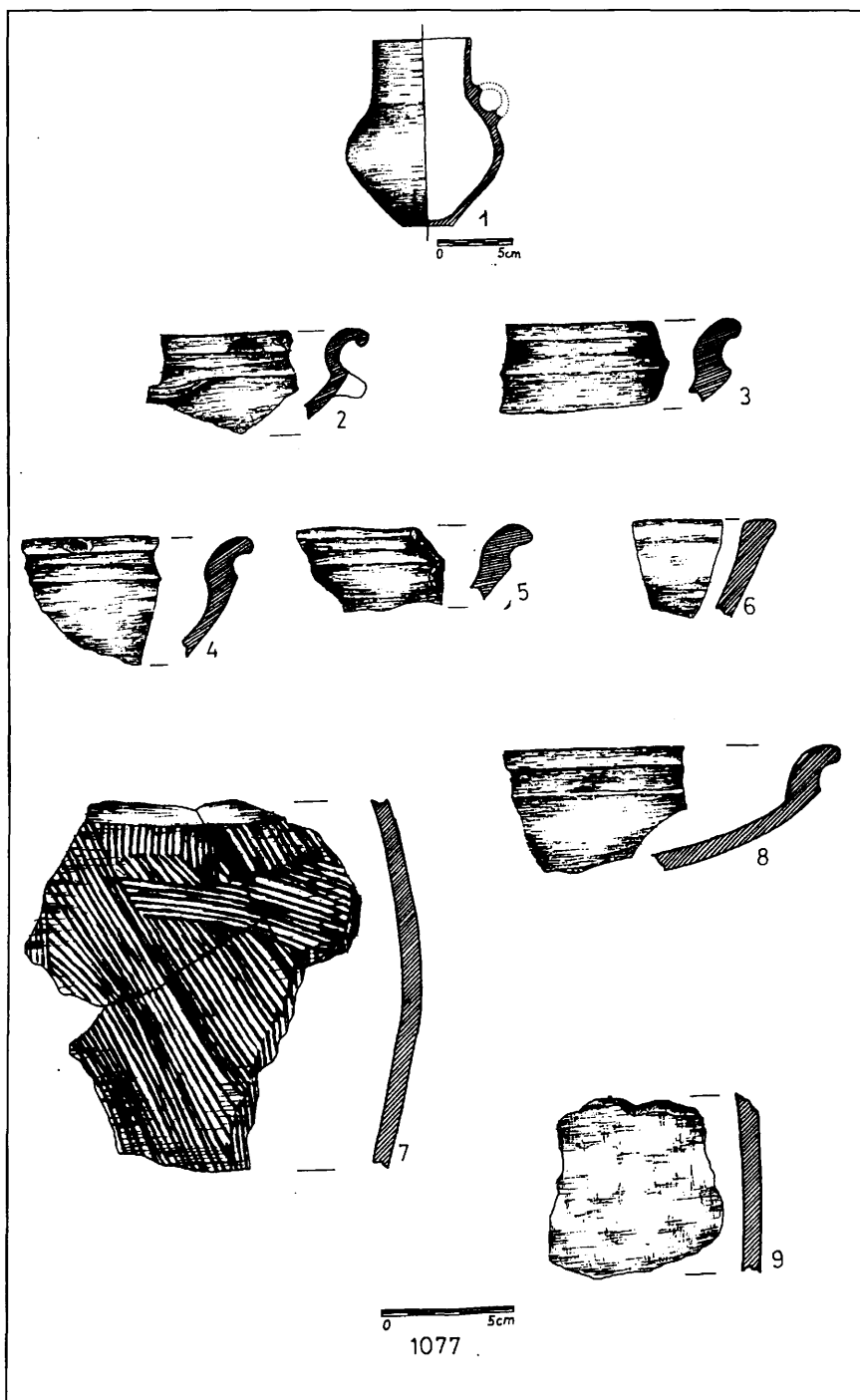
10. kép. Oszlár-Nyárfaszög. Edénytöredékek: 1-4. 1124. gödör

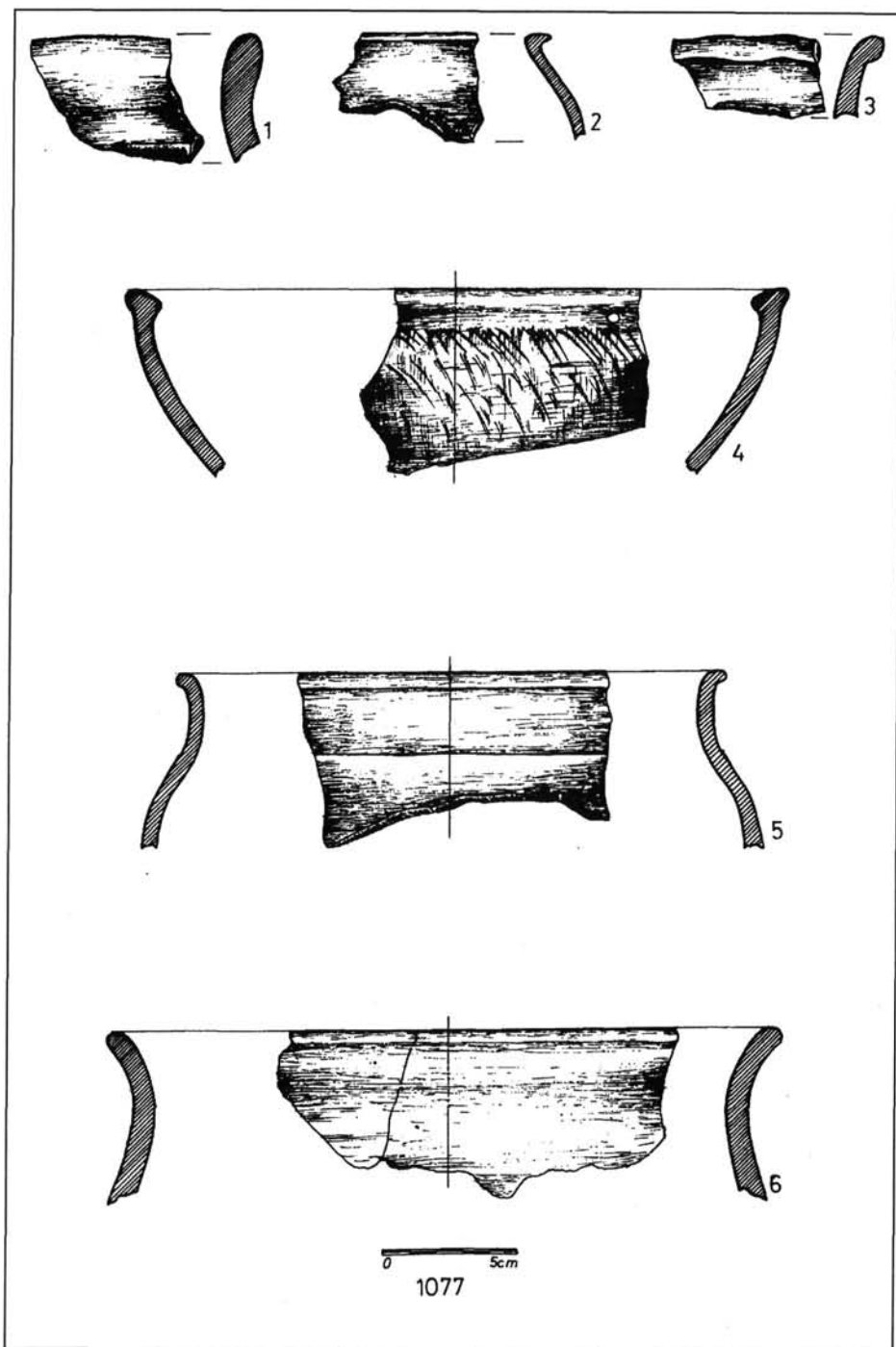
11. kép. Oszlár-Nyárfaszög. Edénytöredékek: 1–10. 1125. gödör

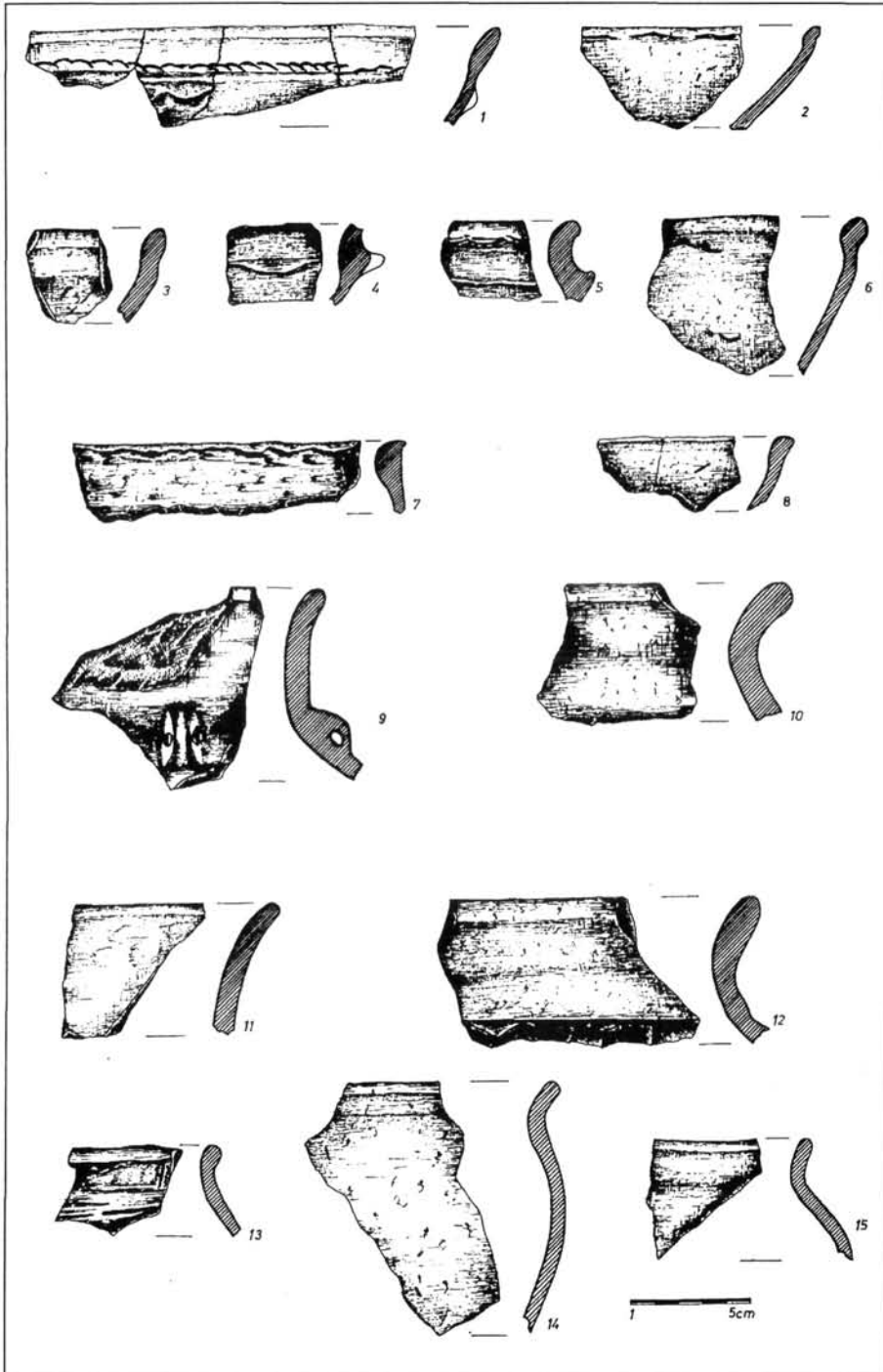
12. kép. Oszlár-Nyárfaszög. Edénytöredékek: 1-9. 1075. gödör

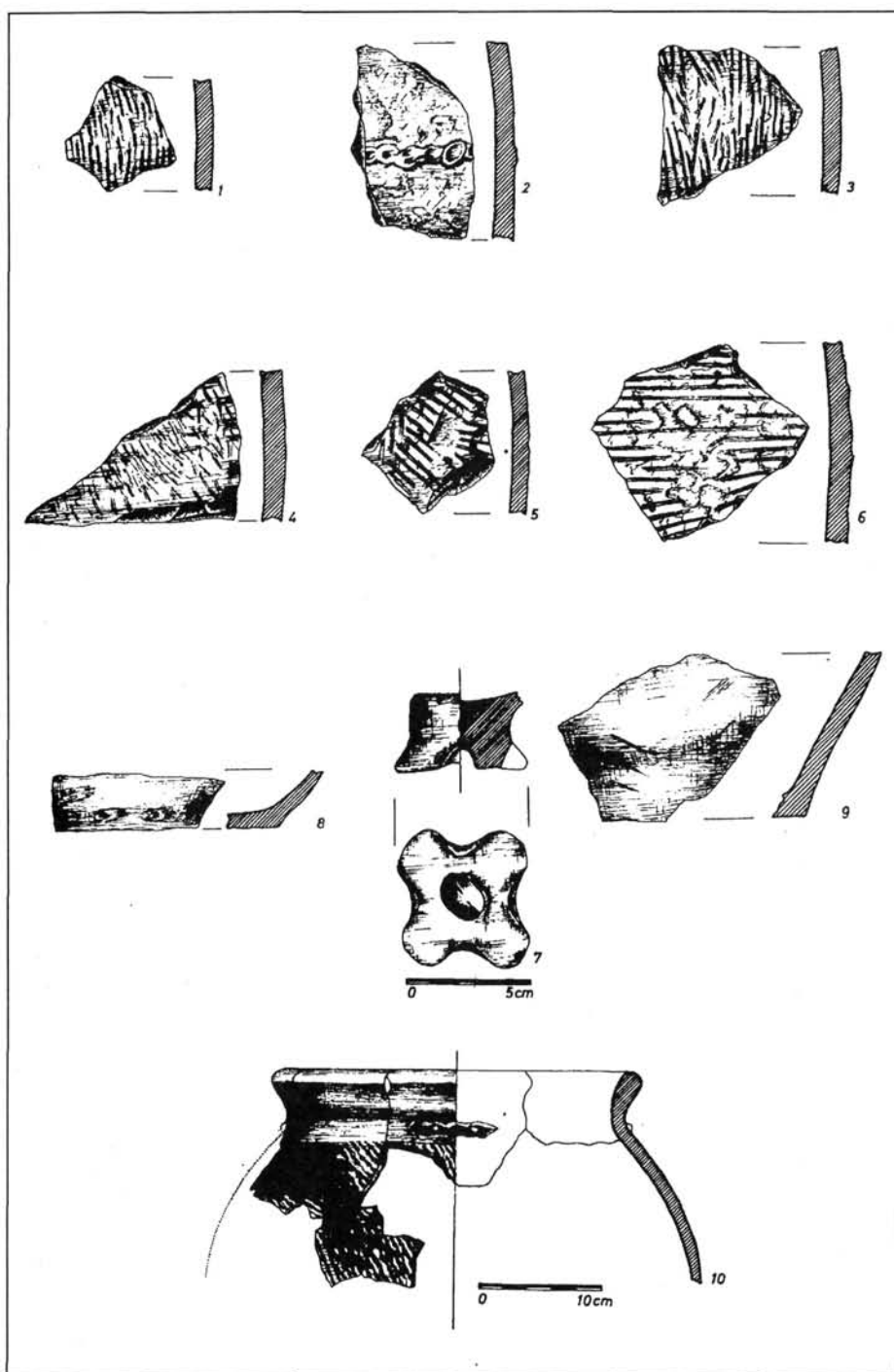
13. kép. Oszlár-Nyárfaszög. A Nyírség-kultúra korszója: 1. 1077. gödör; Edénytöredékek: 2-9. 1077. gödör

14. kép. Oszlár-Nyárfaszög. Edénytöredékek: 1-6. 1077. gödör

15. kép. Oslár-Nyárfaszög. Edénytöredékek: 1–15. 1034. gödör

16. kép. Oszlár-Nyárfaszög. Edénytöredékek: 1-10. 1034. gödör

NEUERE ANGABEN ZUR VERBREITUNG UND ZUR CHRONOLOGIE DER MAKÓ-KULTUR IN NORDOSTUNGARN

Über die Verbreitung der Makó-Kultur im Komitat Borsod (-Abaúj-Zemplén) hatten wir keine Kenntnisse bis zum Anfang der 80er Jahre unseres Jahrhunderts. Die alte Feststellung sollte nur anhand der Ausgrabungen von P. Patay in Tiszalúc-Sarkad (die er dort 1974–1990 durchführte) und aufgrund der rumänischen Forschungen verändert werden, dergemäß die Makó-Kultur nicht nur das ausgedehnte Gebiet von Nordostungarn, doch auch die nordwestliche Zone von Siebenbürgen eroberte (Kalicz 1981; Némethi 1979; Roman-Némethi 1989, 245). Tiszalúc kam zur hervorragenden Bedeutung nicht nur wegen der neuen Verbreitung der Makó-Kultur, sondern auch deswegen, daß das Verhältnis zwischen der Makó- und der Nyírség-Kultur im Bereich von Tiszalúc erstmalig in Ungarn festgestellt werden konnte. Nämlich liegt Tiszalúc-Sarkad mit der Siedlung der Makó-Kultur nur in 1,5 km Entfernung von Tiszalúc-Dankadomb, wo die Siedlungsreste der Nyírség-Kultur, ohne daß ihre Funde vermischt wären, zum Vorschein kamen (Kalicz 1968, 72-73; 1981). Anhand dieser horizontalen Stratigraphie konnte N. Kalicz feststellen, daß sich die chronologische Verbindung zwischen der zwei Kulturen gegensätzlich zu den früher angenommenen Gleichzeitigkeit zur Nacheinanderfolge umwandelte. Dasselbe Verhältnis wiederholte sich bei Polgár (Kom. Hajdú-Bihar) und in Nordwest-Siebenbürgen (Sz. Máthé et al. 1997, 59-60, Némethi 1979; Roman-Némethi 1986, 212-218; 1989, 245). So wurde die Makó-Kultur zum Repräsentant der ersten Phase der Frühbronzezeit (FB I), und die Nyírség-Kultur zu der zweiten Phase der Frühbronzezeit (FB II) gleichzeitig mit dem Komplex der Frühnagyrév-Kultur geworden.

Das schwerwiegende Problem der Bronzezeitforschung ist die Bestimmung des genauen Verbreitungsgebiet der Makó-Kultur nicht nur in Westungarn, sondern auch in Nordostungarn. Dasselbe Problem tritt auch in Zusammenhang mit dem der Nyírség-Kultur auf. Anhand der neueren Forschungen wurde es klar, daß das Siedlungsgebiet der Nyírség-Kultur im Wesentlichen das der Makó-Kultur mit der obenerwähnten relativchronologischen Folgen überlappte. Früher war die Hypothese über das Weiterleben der Makó-(Kosihy-Čaka)-Kultur im Verlauf der zweiten Phase der Frühbronzezeit (FB II) nur in der Slowakei angenommen, da dort keine derentsprechende kulturelle Erscheinung bekannt ist. Ähnliche Situation konnte auch in Nordungarn auf dem Gebiet nördlich des Frühnagyrév Siedlungsgebiet und westlich der Nyírség-Verbreitung festgestellt werden, wo sich keine von diesen Kulturen verbreitete. Zur Lösung dieses Problem leisteten die Ausgrabungen bei Oszlár wichtige Stützpunkte.

Anhand der in Zusammenhang mit dem Autobahnbau seit 1993 durchgeführten Rettungsgrabungen im südlichen Teil des Komitats Borsod gelang es die Verbreitungskarte der Makó-Kultur mit neueren Fundorten bereichert werden. Bei Mezökövesd wurde ein vereinzelter Komplex, vermutlich ein beschädigtes Brandgrab freigelegt (Abb. 1). Bei Mezökerecsztes und Gelej kamen mehrere Siedlungsobjekte mit reichem Fundmaterial zum Vorschein. Diesen folgte unsere Grabung noch östlicher, bei Oszlár 1996-97 (Abb. 3-14).

Der Fundort Oszlár-Nyárfaszög liegt in der Nähe des westlichen Grenzgebietes der Nyírség-Kultur. Im Verlauf der Ausgrabungen wurden auch mehrere Objekte der Makó-Kultur freigelegt. Unerwartet kam ein typischer Krug der Nyírség-Kultur (Abb. 13, 1) aus einer ungestörten Siedlungsgrube der Makó-Kultur vor. Aus diesem

Fundzusammenhang könnte die Folgerung gezogen werden, daß die Nyírség-Kultur in Osten und die Makó-Kultur im Westen des Komitats Borsod in einer derselben Zeitepoche parallel lebten. Mit der Analyse des Problems kamen wir zu einer differenzierteren Folgerung, demgemäß in einem *bestimmten* Gebiet die Makó-Kultur (FB I) auch bis zur Zeit der Nyírség-Kultur (FB II) dauerte und beide Kulturen eine Zeitlang parallel lebten. Anhand der neuen Funde konnte es festgestellt werden, daß die Makó-Kultur im westlichen Teil des Komitats Borsod mit anderen Gebieten Nordungarns nicht nur die erste Phase der Frühbronzezeit (FBI), sondern auch die zweite Phase (FB II) gleichzeitig mit der Frühnagyrév- und Nyírség-Kultur überlebte. Diese Bestimmung scheint auf alle Gebiete der Makó-Kultur, wo sich weder die Frühnagyrév- noch die Nyírség kultur verbreitete, gültig zu sein.

Der Fundort von Oszlár-Nyárfaszög liegt auf einer zungenartigen flachen niedrigen Erhöhung, deren Umgegend vor der Flußregulierung im ganzen Jahr mit Wasser der Theiß und der Hejő bedeckt war, weswegen diese Stelle außerordentlich günstige Möglichkeit zur verteidigten Besiedlung leistete. So war dieses Areal in mehreren Epochen besiedelt. Die ersten Bewohner gehörten zur frühbronzezeitlichen Makó-Kultur im 3. Jahrtausend v. Chr., bald einige Jahrhunderte später in der zweiten Hälfte des 2. Jahrtausends v. Chr. besiedelten die Träger der jung- und spätbronzezeitlichen Egyek- und Berkesz-Kultur diese Stelle am intensivsten, einen kleinen Teil des Wohnplatzes mit einem Quergraben bekräftigt. Auch in der Sarmatenzeit und in der Spätvölkerwanderungszeit blieb der Fundort nicht unbewohnt.

In der Mitte der beinahe 2 Hektar ausmachende Grabungsfläche haben 4 Urnengräber der Makó-kultur erschlossen, die vermutlich zu einer kleinen Gräbergruppe gehörten und wurden sie leider wegen des Tiefpfluges stark beschädigt. Bis jetzt sind größere Grabfelder aus dieser Kultur noch unbekannt. Das Tortenritual der Makó-Kultur war die Verbrennung der Leichname, die in Westen überwiegend durch Brandschüttung, im Osten aber ausschließ durch Urnenbestattungsweise ausgeführt war (Kalicz 1984a, 95; Némethi 1979; Roman-Némethi 1989, 245; Némethi-Roman 1995, 25; Kalicz-Schreiber 1994). In Oszlár waren die Gräber dürftig. Außer der größeren bauchigen Amphoren- oder Töpferurnen kamen nur je ein kleines Krüglein, Henkeltasse oder kleines Topf (Abb. 3, 1-3).

Unter den mehr als 1000 Objekten von unterschiedlichem Zeitalter wurden auch 20 Gruben der frühbronzezeitlichen Makó-Kultur freigelegt, die sich auf einer ganz kleinen, kaum 100 m² Fläche, von der Gräbergruppe ca 250 m entfernt, im zungenförmigen Endbereich des Siedlungsareals konzentrierten (Abb. 4). Alle waren kreisförmige oder leicht ovale Gruben von kleinem Durchmesser. Die meisten Gruben enthielten im unteren Teil kräftige organische Ausfüllung, reiche Keramik und Tierknochen. Die meisten Tierknochen trugen Brandspuren und waren stark zerstückelt. In einem einzigen Falle stoßen wir auf starke, kompakte Schicht von gebranntem Hüttenlehm. Die Stelle der Bauten fanden wir nicht. Es läßt sich vorstellen, daß die Bauten entweder außerhalb der freigelegten Arealen, oder inmitten der Gruben auf einer fundleeren Fläche standen.

Die Technik der Keramik kann durch die Sandkörner bei der „Grobkeramik“ und durch die Feinschlammung bei der „Feinkeramik“ charakterisiert werden. Beide Gattungen der Keramik wurde mit Hilfe der Reduktionsbrennung hergestellt.

Zu den Haupttypen der „Feinkeramik“ gehört die innenverzierte Fußschüssel (Abb. 5). Diese besondere Gefäßform. hat sich im ganzen Gebiet der Makó-Kultur allgemein verbreitet (Kalicz 1968, 84; 1984a, 96; Kalicz-Schreiber 1994). Genauso häufig erscheint sie in der älteren Phase der Somogyvár-Vinkovci-Kultur (Bándi 1981; 1984,

127; *Bondár* 1995, 10; *Ecsedy* 1978, 84). Dieses vermutlich in der sakralen Sphäre verwendete Gefäß kann als Erbe der Vučedol-Kultur betrachtet werden (*Dimitrijević* 1982; *Kalicz* 1984a, 100). Zu den weiteren Typen der „Feinkeramik“ in Oszlár gehören die kleinen Henkelkrüglein, Töpfe, Amphoren, ferner die einfache Schüsseln und die mit Wulstenrand. Seltene Verzierung der „Feinkeramik“ ist die glatte plastische Leiste und die flachen Knubben (Abb. 1, 2-3, Abb. 3, 2-3, Abb. 6, 2-6, Abb. 7, usw.).

In die Kategorie der „Grobkeramik“ rechnen wir die großen, tiefen Schüsseln (Abb. 3, 4, Abb. 14, 4), und die Töpfe, am häufigsten mit stark verdicktem Hals und Rand. Für beide Kategorie ist der Besenstrich, manchmal die rauhe Oberfläche und die umlaufende Tupfenleiste typisch (Abb. 3-14).

Ein kleiner Idolbruchstück ist alleinstehend in der Makó-Kultur (Abb. 6, 1). Auch er kann als Erbe der Vučedol-Kultur betrachtet werden.

In der materiellen Kultur können wir einstweilen keinen Unterschied zwischen der älteren und der jüngeren Phase feststellen. Diese Aufgabe soll bald durch die zukünftige Forschung gelöst werden.

Judit Koós